

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 17:341.485

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.4.2>**Іванова Наталія Володимирівна**

доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
декан факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради
просп. Волі, 36, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0003-0922-2171

Панасюк Олександр Петрович

кандидат історичних наук,
викладач циклової комісії суспільних та художньо-мистецьких дисциплін
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради
просп. Волі, 36, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-9871-3441

**ЕНЕРГІЯ ЛЮБОВІ ЯК «ТРИСОНЯЧНА ЄДНІСТЬ»
У ПРОТИДІІ ГЕНОЦИДАМ ХХ–ХХІ СТ.**

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю філософського осмислення геноциду як крайнього прояву дегуманізації у ХХ–ХХІ ст. та пошуку ціннісних і духовних чинників, здатних протистояти масовому насильству. Попри значний масив історико-правових і політологічних досліджень, внутрішні антропологічні та етико-філософські передумови геноцидного мислення залишаються недостатньо концептуалізованими. Особливої гостроти ця проблема набуває в контексті сучасних збройних конфліктів і воєнних злочинів, зокрема російсько-української війни, що актуалізує питання відновлення людяності як базової умови протидії дегуманізації.

Метою статті є філософське осмислення феномену любові як енергії «трисонячної єдності» у вченні Григорія Сковороди та обґрунтування її ролі як ціннісного чинника протидії геноцидним практикам і руйнуванню людської гідності у ХХ–ХХІ століттях. *Об'єкт дослідження* – геноцид як філософсько-антропологічний та етико-моральний феномен. *Предмет дослідження* – любов як онтологічний, етичний та екзистенційний принцип протидії дегуманізації в умовах насильства.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї філософської антропології, етики відповідальності, герменевтики, історико-філософського аналізу, а також міждисциплінарні підходи *genocide studies* і соціальної психології (теорії дегуманізації та емпатії).

Результати дослідження. У статті обґрунтовано, що геноцид є політико-правовим злочином і радикальним моральним зламом, можливим за умов системної дегуманізації Іншого. Показано, що любов у широкому філософському розумінні (як емпатія, солідарність, повага до гідності, відповідальність за Іншого) постає ключовим антиподом геноцидного мислення. Розкрито евристичний потенціал концепції «трисонячної єдності» Григорія Сковороди як моделі цілісності буття, що інтегрує людину, суспільство і трансцендентний вимір на основі любові.

Проаналізовано ідеї Олеся Бердника щодо духовної еволюції людства та любові як космічної енергії Світла, здатної протистояти історичному насильству. У міждисциплінарному контексті залучено погляди Е. Левінаса, В. Франкла, Е. Стауба, М. Лютера Кінга та М. Нусбаум, які підтверджують роль любові й емпатії як чинників морального спротиву дегуманізації.

Висновки. Доведено, що любов як філософсько-етичний принцип і ціннісний імператив є необхідною умовою збереження людяності та протидії геноцидним тенденціям. Концепт «трисонячної єдності» може слугувати нормативною моделлю морального відновлення та запобігання масовому насильству в сучасному світі.

Ключові слова: любов, геноцид, дегуманізація, емпатія, «трисонячна єдність», Григорій Сковорода, Олесь Бердник, філософська антропологія, етика відповідальності, людяність.

Вступ. Феномен геноциду належить до найбільш радикальних і водночас найскладніших проявів зла в історії людства. Його осмислення неможливе в межах лише одного наукового підходу, оскільки геноцид поєднує історичні, політико-правові, соціокультурні, антропологічні та етико-філософські виміри. Попри значний масив досліджень у сфері історії, міжнародного права та політичних наук, філософське осмислення внутрішніх духовних передумов геноцидного насильства й досі залишається фрагментарним. Особливо це стосується проблеми дегуманізації як ключового механізму масового знищення, що руйнує самі засади уявлення про людину, її гідність і цінність.

Актуальність звернення до цієї проблематики посилюється тим, що у XX–XXI ст. геноцид не став винятком або історичним анахронізмом, а навпаки – виявився повторюваною формою колективного зла. Трагічний досвід Голодомору, Голокосту, подій у Руанді засвідчив, що технічний прогрес і формальне утвердження прав людини не гарантують морального розвитку цивілізації. Події сучасної російсько-української війни, які дедалі частіше інтерпретуються в науковому дискурсі як прояви геноцидної політики щодо українського народу, ще раз актуалізують питання про глибинні причини масового насильства та можливості його подолання.

У цьому контексті особливого значення набуває філософський аналіз і механізмів такого зла, і потенційних духовних ресурсів протидії йому. Якщо дегуманізація, ненависть і гордіня виступають внутрішніми підвалинами геноцидного мислення, то необхідним є звернення до протилежного за своєю природою начала – любові як фундаментального принципу людського буття. Саме в цій площині особливу евристичну цінність має поєднання ідей української філософської традиції, зокрема вчення Григорія Сковороди про «трисонячну єдність», із концепціями духовної еволюції, запропонованими Олесем Бердником. Їхні положення дозволяють осмислити любов як енергію цілісності, здатну протистояти роз'єднанню, дегуманізації та руйнівній логіці історичного насильства.

Актуальність даного дослідження зумовлена також потребою переосмислення геноциду в категоріях філософської антропології та етики відповідальності. Розгляд любові як смислоторчої й об'єднавчої сили, що відновлює людський вимір буття навіть у граничних умовах, відкриває нові горизонти для осмислення шляхів морального спротиву масовому злу. У цьому сенсі концепт «трисонячної єдності» постає потенційною нормативною моделлю, здатною запропонувати альтернативу деструктивним сценаріям розвитку сучасної цивілізації.

Метою статті є філософське осмислення феномену енергії любові як прояву «трисонячної єдності» у вченні Григорія Сковороди та обґрунтування її ролі як чинника протидії дегуманізації й руйнуванню людяності в умовах геноцидів XX–XXI ст. Відповідно до поставленої мети у статті визначено такі завдання дослідження: проаналізувати геноцид як філософсько-антропологічний та етико-моральний феномен, з'ясувавши його природу як крайнього прояву дегуманізації; здійснити концептуальний аналіз любові у філософській традиції з особливим акцентом на вченні Григорія Сковороди про «трисонячну єдність» як принцип цілісності, любові та духовної гармонії; розкрити світоглядну й етико-антропологічну інтерпретацію любові в творчості Олеся Бердника як енергії духовної еволюції та сили, що протистоїть історичному насильству; дослідити роль любові, емпатії та солідарності у протидії процесам дегуманізації.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на комплексі філософських та міждисциплінарних методів. Історико-філософський аналіз застосовано для реконструкції ідей Григорія Сковороди та їх осмислення в контексті відповідних світоглядних парадигм. Герменевтичний метод використано для інтерпретації філософських текстів Сковороди й Олеса Бердника з метою виявлення смислової структури концепту любові. Порівняльний аналіз забезпечив зіставлення класичних і сучасних філософських та етичних підходів до проблем зла, насильства і дегуманізації. Міждисциплінарний підхід реалізовано через залучення положень філософської антропології, етики, соціальної психології (дослідження емпатії та дегуманізації) для цілісного аналізу феномену геноциду. Метод концептуального моделювання використано для побудови теоретичної схеми протидії геноцидному насильству в координатах «ненависть – любов» та «дегуманізація – людяність». Висновки базуються на критичному аналізі сучасних і класичних наукових джерел, зокрема англomовних досліджень міжнародного академічного дискурсу.

Результати дослідження. Для розуміння того, яким чином любов може протистояти геноциду, спершу потрібно усвідомити природу самого геноциду – передусім його моральний, антропологічний вимір. Геноцид, за висловом Патріка Торнберрі, є «найбільш крайнім запереченням права на самовизначення» народу [1], навіть більше – запереченням самого права бути людиною для членів певної групи. Це злочин, що перетворює людей на «не-людей» в очах його виконавців. Дослідниця Н. Деффенбо пише, що дегуманізація є необхідною умовою і одночасно наслідком геноцидів. Знищення людини стає можливим лише тоді, коли в моральній уяві виконавців вона попередньо втрачає свій людський образ. [2].

Психологічні і соціальні механізми геноциду завжди включають створення образу «ворога-не-людини». Дослідник К. Шер пише: «у своїй основі геноцид здійснюється через брак емпатії» [3]. Коли члени певної групи більше не викликають співчуття, не сприймаються як рівні люди – дорога до масового насильства відчиняється. Генерація ненависті до «інших» супроводжується їхнім цілеспрямованим знеособленням: у нацистській пропаганді євреїв називали «щурами», у Руанді тутсі – «тарганями», в більшовицькому дискурсі «ворогів народу» оголошували «шкідниками». Така мова і образність не випадкова – це інструмент, що знімає моральні заборони. Дегуманізація фактично розв’язує руки катам, знімаючи табу на вбивство: глибоко вкорінене людське неприйняття вбивства собі подібного долається через уявне перетворення жертви на тварину чи об’єкт [2]. Як зазначає Н. Деффенбо, задовго до фізичного знищення груп відбувається вербальне й символічне «створення ворога», коли цілий народ позбавляється людських рис у масовій свідомості [2].

У процесі підготовки геноциду агресори цілеспрямовано розпалюють страх і ненависть, маючи образ «вони» як небезпечних істот. Людська психіка має природний моральний бар’єр перед вбивством іншої людини, але цей бар’єр може бути зруйновано. Один зі способів – максимальне психологічне дистанціювання від жертв, їх девальвація. Дослідник Е. Стауб стверджує, що люди схильні легко проводити межу між «ми» і «вони» та знецінювати тих, хто належить до чужої групи [4]. У державах, де відбулись акти геноциду, майже завжди передувала тривала пропаганда ненависті і приниження цілої групи. Це створює підґрунтя, на якому насильство сприймається мало не як виправданий «самозахист» або «вища справедливість». Дегуманізація має властивість ставати самопідсилювальним процесом: перші акти насильства над «нелюдьми» ніби підтверджують їхню нелюдськість, породжуючи подальшу ескалацію жорстокості. У такий спосіб зло розгортається за спіралеподібною логікою.

Отже, геноцид є тотальним порушенням етичного імперативу «Не вбивай» через руйнування образу Іншого як людини. У філософській етиці Емануїла Левінаса зустрічаємо глибоке осмислення цього імперативу: на думку мислителя, обличчя іншої людини само по собі мовчки волає: «Не вбивай мене» [5]. У зустрічі з обличчям Іншого, коли ми бачимо його вразливість і відкритість, зароджується наша відповідальність – любов-до-Іншого, яка «забороняє» насильство. Е. Левінас стверджує, що в погляді іншого на нас присутнє трансцендентне благо, яке зупиняє нашу можливу агресію [5]. Таким чином, на глибинному до-раціональному рівні етика виростає з переживання присутності іншої людини як цінності. Геноцид же стається

там, де це переживання атрофоване або навмисно знищене. Там, де обличчя Іншого більше не сприймається як обличчя – шлях до «дозволеного» убивства відкритий.

Отже, витоки геноциду не зводяться лише до патологічних ідеологій чи наказів диктаторів. Вони криються у глибинних зламах моральної свідомості, коли зникають емпатія, співчуття та людяність. Якщо сутність геноциду – колективна ненависть, страх і байдужість до страждань Іншого (що є протилежністю любові), то логічним є припущення того, що ключ до протидії геноциду лежить у відновленні протилежних начал – любові, солідарності, гуманізму.

Філософський аналіз любові пов'язує її з наданням смислу людському буттю та можливістю солідарності. Ще античні філософи метафорично протиставляли любов і ненависть як космічні сили. Зокрема, Емпедокл вважав, що Всесвітом правлять дві протилежні стихії – Любов (Philia), яка об'єднує і творить єдність, та Ворожнеча (Neikos), яка роз'єднує і нищить. «Любов – причина добра, а Ворожнеча – причина зла», стверджували давні мислителі [6]. Ця ідея співзвучна сучасному розумінню: сила творення і єднання протистоїть силі руйнування. Любов у філософському сенсі – це ціннісна установка, яка визнає абсолютну цінність іншої особистості, приймає її як частку єдиного цілого. Ненависть же роз'єднує, ізолює, перетворює ближнього на чужого або ворога.

Християнська етика радикалізувала цей принцип у заповіді «Любіть ворогів своїх». Філософи-екзистенціалісти XX ст., зокрема Габріель Марсель, Мартін Бубер, наголошували на зустрічі «Я–Ти», у якій любов постає як визнання іншого у його унікальності, як відкритість і діалог. На противагу, ставлення «Я – Воно» (за М. Бубером) означає об'єктивування іншого, перетворення його на річ – саме те, що і відбувається при дегуманізації, що веде до насильства. Тому філософи сходяться на думці: любов є антитезою об'єктивації, вона повертає особистісний вимір у стосунки між людьми, без якого неможлива мораль [7].

Особливо цінні ідеї знаходимо у творчості українського мислителя Григорія Сковороди, який розвинув оригінальну концепцію всеєдності, близьку до християнського «агапе». Г. Сковорода увів образний термін «трисонячна єдність» – місткий символ його філософії. «Ся трійця є одиниця (Трисонячна єдність і Природа)...», – писав він у діалозі «Бесіда 2-га, названа Observatorium Specula (Сіон)» [8]. Під трисонячною єдністю Сковорода розумів єдність трьох «сонць» – трьох сутнісних начал, що пронизують світ і людину. Дослідники спадщини Г. Сковороди трактують метатеорію Сковороди як таку, що складається з трьох ключових блоків: вчення про три світи (макрокосм, мікрокосм і символічний світ Біблії), ідеї самопізнання та спорідненої праці («сродності») і нарешті філософії серця (кордоцентризму). Всі ці елементи поєднані єдиним стрижнем – ідеєю цілісності буття, проникнутого Божою любов'ю. Любов у Г. Сковороди виступає універсальним законом, що збирає Всесвіт у єдине ціле: Бога, природу і людину. Недарма він називає свій закон і законом Цілісності, Єдності, і законом Любові [8; 9].

Для Сковороди любов – це та енергія єднання, що гармонізує відносини людини з собою (внутрішня цілісність), з іншими людьми (суспільна єдність) і з Богом / природою (космічна єдність). Натомість зло філософ визначає як принцип руйнування цілісності: «згубний дух, що перетворює все на згубу всього», – тобто руйнівну силу ентропії [8]. Сковорода виводить своєрідну генеалогію зла: матір'ю зла є гордія (пиха, звеличення себе над цілим), матір'ю гордині – заздрість, яка своєю чергою породжує похоть, її джерело – невдячність, а в основі невдячності лежить ніщо, пустота [8]. Цей ланцюг показує, що зло виникає там, де зникає відчуття вдячності й любові до буття – де виникає порожнеча, ніщо. Любов же наповнює буття змістом і реальністю. Поза любов'ю – небуття (нігілізм), в якому згорає людина.

Отже, «трисонячна єдність» любові у Сковороди – це протилежність лабіринту Мінотавра, про який говорив Бердник. Любов відновлює цілісність там, де зло вносить розділення і хаос. Застосовуючи цю філософську ідею до теми геноциду, можемо зробити висновок: щоб протистояти геноциду, треба відновити єдність людського роду, утвердити бачення всіх людей як єдиної родини, дітей одного Бога (у християнському світогляді) або принаймні як співмешканців одного Світу, однаково гідних життя. Саме це і є практичним вираженням любові-агапе – універсальної доброї волі до всіх.

Варто підкреслити, що така любов має конкретні форми вияву. В історії навіть найжорсткіших конфліктів простежуються приклади любові й милосердя, які виходять за межі логіки ненависті. Під час Голокосту були Праведники народів світу, які, ризикуючи життям, рятували євреїв – керуючись співчуттям і людяністю. У розпал різанини в Руанді окремі люди з племені хуту ховали і захищали сусідів-тутсі, бо бачили в них друзів, людей – а не «тарганів» [10]. Подібні приклади засвідчують дієвість любові як морального імперативу, здатного формувати альтернативну логіку міжлюдських відносин. Дослідники вказують на значення інклюзивного піклування (*inclusive caring*), тобто здатності спрямовувати турботу не лише на близьке соціальне коло, а на людину як таку, незалежно від групової належності, як одного з ключових чинників запобігання масовому насильству [4]. Е. Стауб розглядає виховання інклюзивного співчуття як важливе завдання постконфліктного відновлення, зокрема в Руанді, де після пережитої трагедії освітні практики орієнтуються на формування здатності піклуватися про інших поза межами етнічних ідентичностей [4]. У цьому сенсі любов, осмислена як емпатійна установка, виявляється процесом розширення горизонту моральної спільності до всеохопного «ми», що піддає механізми колективного виключення, на яких ґрунтується насильство.

Наведені філософські й етичні міркування узгоджуються з традицією етики ненасильства та персоналістичного гуманізму. Показовим у цьому контексті є мислення Мартіна Лютера Кінга-молодшого, одного з ключових теоретиків і практиків ненасильницького спротиву расовій дискримінації, який послідовно осмислював любов як єдину силу, здатну трансформувати відносини в умовах радикального конфлікту: «Ненависть не може вигнати ненависть – це під силу лише любові». Центральним елементом його етичної позиції було поняття «агапе» – жертвовної любові до ближнього, що становить моральну основу ненасильницького протистояння злу [11]. У подібному ключі О. Литвиненко звертається до постаті Десмонда Туту та діяльності діячів постапартеїдного примирення в Південній Африці, які апелювали до принципу Ubuntu («я є, бо ми є»). Цей принцип інтерпретується як етична форма любові до людства та визнання взаємної відповідальності людей одне за одного. Саме така установка розглядалася як необхідна умова морального відновлення після масових злочинів. Утіленням цього підходу стала Комісія правди і примирення в ПАР, діяльність якої ґрунтувалася на переконанні, що процеси прощення й співчуття є більш адекватними засобами суспільного зцілення, ніж логіка помсти чи репресії [12].

Ще одним показовим прикладом є досвід Віктора Франкла – психолога та колишнього в'язня нацистських концентраційних таборів. Переживши трагедію Голокосту, В. Франкл у книзі «Людина в пошуках сенсу» засвідчує, що навіть у крайніх умовах табірної існування життєву стійкість підтримував досвід любові. Згадуючи кохану дружину, він доходить усвідомлення: «Любов є остаточною, найвищою ціллю, до якої може прагнути людина... Порятунком людини – у любові і через любов». У цьому сенсі Віктор Франкл фактично стверджує, що остаточним словом людського буття є не страждання і не смерть, а любов як смислотворча екзистенційна сила [13]. Саме любов дозволила йому зберегти людську гідність в умовах тотальної дегуманізації. У цьому контексті любов постає як форма особистісного спротиву дегуманізації: коли людину намагаються звести до біологічного існування через страждання, здатність любити – близьких, життя, трансцендентний сенс – повертає їй власне людський вимір. Таким чином, навіть в екстремальних умовах геноциду любов функціонує як внутрішній духовний опір злу.

Таким чином, любов у широкому розумінні – як емпатія, милосердя, повага до гідності Іншого та переживання єдності з Іншими – постає ключовим чинником протидії геноцидній дегуманізації. Вона відновлює людський вимір там, де його намагаються зруйнувати, і реконструює міжлюдський зв'язок, знецінений логікою виключення та ворожнечі. У цьому сенсі любов утверджує ідею спільної людської належності та взаємної чутливості до страждання іншого.

Особливого розгляду заслуговують ідеї українського письменника та мислителя Олеся Бердника, який намагався досягнути долю людства у Всесвіті, біду людської агресії та шляхи до духовного трансформування людини. Його риторичне запитання про «космічний крематорій», в якому горять світи і цивілізації, фактично підводить нас до планетарного масштабу проблеми зла. О. Бердник бачить історію як арену космічного двобою між Світлом і Темрявою,

між творчою Енергією Духу і руйнівною силою Молоха [14]. Образ «звіролюдини в лабіринті Мінотавра» уособлює не що інше, як внутрішнього звіра в людині – первісну жорстокість, інстинкт насильства, який час від часу виринає назовні й призводить до воєн і геноцидів [14]. Водночас у Бердника, попри весь песимізм його діагнозу цивілізації, звучить і оптимістична нота. Він твердо вірить у духовну еволюцію людства. У праці «Альтернативна еволюція» письменник пропонує концепцію, яка стверджує, що справжній прогрес – це внутрішнє зростання Любові та Радості. Ці поняття він фактично ототожнює: «Радість або Любов – бо це одне й те ж». Радість, про яку говорить О. Бердник, – це глибинне блаженство буття, споріднене з християнською «агапе», з «радістю про всетворіння». Він проголошує: якщо якась «істина» не несе любові і радості – вона нам не потрібна. По суті, Бердник закликає до духовного перевороту цінностей: поставити любов як критерій істини і сенсу. Світ, у корені якого бракує любові і радості, – приречений на страждання. Відповідно, вихід з історичного «лабіринту» насильства він бачить у виборі Любові як вищої мети [14]. О. Бердник, як і Сковорода, говорить про енергію Світла Духу, що протистоїть темряві матерії. Ця енергія – не що інше, як енергія любові, творчої сили, яка живить життя. Навіть коли «всі їдять всіх, щоб жити» (закони матеріальної еволюції), О. Бердник вірить, що на якісно новому рівні розвитку людство зможе вирватися з цього кола – через духовне переродження у Любові.

Отже, О. Бердник пропонує власну відповідь на поставлену проблему виходу з історичного та цивілізаційного глухого кута, пов'язуючи її з ідеєю духовної еволюції через любов. Такий підхід узгоджується як із християнською перспективою очікування Царства Божого, осмисленого як простір панування любові, так і з гуманістичними уявленнями про можливість світової спільноти, об'єднаної загальнолюдськими цінностями. Попри поширений скепсис щодо подібних проєктів, історичний досвід свідчить, що стійкі форми подолання насильства виникали саме в контекстах, де діяли практики любові, взаємного визнання та гуманності. Показовим у цьому сенсі є післявоєнний європейський процес примирення, в межах якого народи, що зазнали руйнівних конфліктів, змогли сформувати політичний простір співпраці та миру. Цей досвід може бути інтерпретований як приклад політичної любові у значенні, запропонованому Мартою Нусбаум, яка наголошує на ролі любові як нормативної емоції у формуванні справедливих і солідарних суспільств [15]. Проте, ми вважаємо, що поняття «політична любов» не можна зводити до «нормативної емоції», так як будь-які емоції є, до певної міри, формою прояву любові.

Підсумовуючи, зазначимо, що в контексті філософського аналізу – любов можна розглядати як онтологічний принцип єдності (Г. Сковорода), як етичний імператив відповідальності за Іншого (Е. Левінас), як екзистенційну смислотворчу силу (В. Франкл), як духовний вектор еволюції (О. Бердник). Емпатія, просоціальні цінності і «інклюзивна любов» здатні попереджувати масове насильство, тоді як їхня відсутність відкриває шлях до геноциду.

Висновки. Філософсько-антропологічне дослідження проблеми геноциду та шляхів протидії йому приводить до висновку про визначальну роль сили любові як ціннісного смислотворчого феномену, який здатен протистояти силам дегуманізації та масового знищення. Геноцид виявився тотальним запереченням людяності, можливим лише за умови радикальної дегуманізації жертв, руйнування емпатії та морального закону «Не вбивай». Він являє собою крайній випадок того, що Г. Сковорода назвав «згубним духом», який перетворює все на «ніщо»: у геноциді, як злочині проти людини і людства, особистість зводиться до небуття, до об'єкта. Протидією даному процесу служить відновлення людяності, повернення образу людини ближньому. Центральним етичним принципом такого відновлення є любов в усіх її вимірах – як співчуття, милосердя, повага, солідарність, благоговіння перед життям.

Практичне значення цих висновків полягає у необхідності формування культури любові та ненасильства. Це завдання для системи освіти (впровадження програм толерантності, етичного виховання, вивчення уроків історичних геноцидів з акцентом на цінності людського життя), для медіа (протидія мові ворожнечі, утвердження позитивних образів Іншого), для лідерів держав і духовенства (проповідь милосердя, взаємоповаги). Актуально це і для сучасного світу, де небезпека, на жаль, залишається реально-радикальною. Україна, що сама пережила не один

геноцид (Голодомори, нинішня війна), може стати одним із промоутерів цієї філософії любові як чинника глобальної безпеки і гуманізму.

Любов як філософська й етична категорія аж ніяк не є «м'якою силою» слабких. Навпаки, як показує історичний досвід, саме любов вимагає найбільшої мужності і дає силу протистояти злу там, де ненависть тільки множить страждання. Любов – це та «трисонячна» енергія, яка поєднує серця і народи, освітлюючи шлях із темряви ненависті до світла людяності. І допоки у людства жевріє ця іскра любові, доти є надія, що «Ніколи знову» стане реальністю, а не лише гаслом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hannum H. International Law and the Rights of Minorities. By Patrick Thornberry. Oxford: Clarendon Press, 1991. Pp. xiii, 443. *American Journal of International Law*. 1993. Vol. 87, No. 4. P. 680–681. <https://doi.org/10.2307/2203629>
2. Deffenbaugh N. De-dehumanization: Practicing humanity. *International Review of the Red Cross*. 2024. Vol. 106, No. 925. P. 56–89. <https://doi.org/10.1017/S1816383124000079>
3. Scherr C. Why the United Nations Cannot Stop Genocide. *Historical Perspectives: Santa Clara University Undergraduate Journal of History*. 2019. Ser. II, Vol. 23, Art. 14. URL: <https://scholarcommons.scu.edu/historical-perspectives/vol23/iss1/14>
4. Staub E. Preventing violence and generating humane values: healing and reconciliation in Rwanda. *International Review of the Red Cross*. 2003. Vol. 85, No. 852. P. 791–805
5. Bergo B. Emmanuel Levinas. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Winter 2025 Edition / ed. by E. N. Zalta, U. Nodelman. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2025/entries/levinas/>
6. Campbell J. J. On the concept of evil: An analysis of genocide and state sovereignty: thesis. 2009. 233 p. URL: <http://scholarcommons.usf.edu/etd/1887>
7. Marcel G. Being and Having / Katharine Farrer. Glasgow: Printed by Robert MacLehose and Company Ltd, The University Press. 240 c. URL: <https://dhspritory.org/kenny/PhilTexts/Marcel/BeingAndHaving.pdf>
8. Кавалерова Н., Іванова Н. Філософсько-освітні горизонти Григорія Сковороди: [монографія]. Одеса : Астропринт. 210. 151 с. URL: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/auteurs/view/id:195538/source:default>
9. Іванова Н. Ціннісні виміри концепту «трисонячної єдності» метатеорії Григорія Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії*. 2015. Вип. 3. С. 159–165. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi51/0039312.pdf>
10. Meierhenrich J. The trauma of genocide. *Journal of Genocide Research*. 2007. Vol. 9, No. 4. P. 549–573. <https://doi.org/10.1080/14623520701643327>
11. Вільховий Ю. Мартін Лютер Кінг і боротьба за права темношкірого населення в США. *Людина та людяність у світовій гуманітарній традиції : зб. наук. пр. за матеріалами доп. і повідомл. XI Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання» (Полтава, 28-29 берез. 2019 р.)*. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2019. С. 54–62.
12. Литвиненко О. М. Досвід національного примирення: різні шляхи до однієї мети. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1(49). С. 44–57.
13. Frankl V. E. Man's Search for Meaning. Boston: Beacon Press, 1959. 200 p.
14. Бердник О. Альтернативна еволюція. Київ: Тріада-А, 2007. 576 с.
15. Nussbaum M. C. Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018. 327 p.

REFERENCES

1. Hannum, H. (1993) International Law and the Rights of Minorities. By Patrick Thornberry. *American Journal of International Law*, 87 (4), pp. 680–681. <https://doi.org/10.2307/2203629>
2. Deffenbaugh, N. (2024) De-dehumanization: Practicing humanity. *International Review of the Red Cross*, 106 (925), pp. 56–89. <https://doi.org/10.1017/S1816383124000079>
3. Scherr, C. (2019) Why the United Nations Cannot Stop Genocide. *Historical Perspectives: Santa Clara University Undergraduate Journal of History*, Ser. II, Vol. 23, Art. 14. Retrieved from: <https://scholarcommons.scu.edu/historical-perspectives/vol23/iss1/14>
4. Staub, E. (2003) Preventing violence and generating humane values: healing and reconciliation in Rwanda. *International Review of the Red Cross*, 85 (852), pp. 791–805.

5. Bergo, B. (2025) Emmanuel Levinas. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Winter 2025 Edition, ed. by E. N. Zalta, U. Nodelman. Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/archives/win2025/entries/levinas/>
6. Campbell, J. J. (2009) On the concept of evil: An analysis of genocide and state sovereignty. PhD thesis. 233 p. Retrieved from: <http://scholarcommons.usf.edu/etd/1887>
7. Marcel, G. (1946) Being and Having, transl. by K. Farrer. Glasgow: Robert MacLehose and Company Ltd, The University Press. 240 p. Retrieved from: <https://dhsprory.org/kenny/PhilTexts/Marcel/BeingAndHaving.pdf>
8. Kavalerova, N., Ivanova, N. (2010) Filosofsko-osvitni horyzonty Hryhoriia Skovorody [Philosophical and educational horizons of Hryhorii Skovoroda]. Odesa: Astroprynt. 151 p. Retrieved from: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/auteurs/view/id:195538/source:default> [in Ukrainian].
9. Ivanova, N. (2015) Tsinnisni vymiry kontseptu «trysoniachnoi yednosti» metateorii Hryhoriia Skovorody [Value dimensions of the concept of «triple-solar unity» in Skovoroda's metatheory]. Pereiaslavski Skovorodynivski studii, 3, pp. 159–165. Retrieved from: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi51/0039312.pdf> [in Ukrainian].
10. Meierhenrich, J. (2007) The trauma of genocide. Journal of Genocide Research, 9 (4), pp. 549–573. <https://doi.org/10.1080/14623520701643327>
11. Vilhovy, Yu. (2019) Martin Liuter King i borotba za prava temnoshkoroho naseleння v SSHA. In: Liudyna ta liudianist u svitovii humanitarnii tradytsii. Poltava: IVC PNPU, pp. 54–62 [in Ukrainian].
12. Lytvynenko, O. M. (2019) Dosvid natsionalnoho prymyrennia: rizni shliakhy do odniiei mety [Experience of national reconciliation: different paths to one goal]. Stratehichni priorytety, 1 (49), pp. 44–57 [in Ukrainian].
13. Frankl, V. E. (1959) Man's Search for Meaning. Boston: Beacon Press. 200 p.
14. Berdnyk, O. (2007) Alternatyvna evoliutsiia [Alternative evolution]. Kyiv: Triada-A. 576 p. [in Ukrainian].
15. Nussbaum, M. C. (2018) Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education. Cambridge, MA: Harvard University Press. 327 p.

Ivanova Nataliia Volodymyrivna

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Preschool Education,
Dean of the Faculty of Preschool Education and Musical Arts
Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical Institute»
of the Volyn Regional Council
36, Voli ave., Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0922-2171

Panasyuk Oleksandr Petrovych

Candidate of Historical Sciences,
Lecturer of the Cyclic Commission of Social and Artistic Disciplines
Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical Institute»
of the Volyn Regional Council
36, Voli ave., Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9871-3441

THE ENERGY OF LOVE AS «TRIPLE-SOLAR UNITY» IN COUNTERACTING GENOCIDES OF THE 20TH– 21ST CENTURIES

The relevance of this research is determined by the need for a philosophical reflection on genocide as an extreme manifestation of dehumanization in the twentieth and twenty-first centuries and by the search for value-based and spiritual factors capable of counteracting mass violence. Despite a substantial body of historical-legal and political science research, the internal anthropological and ethical-philosophical foundations of genocidal thinking remain insufficiently conceptualized. This problem becomes particularly acute in the context of contemporary armed conflicts and war crimes, including the Russian–Ukrainian war, which brings to the forefront the issue of restoring humanity as a fundamental condition for resisting dehumanization.

The purpose of the article is to provide a philosophical analysis of the phenomenon of love as the energy of «triple-solar unity» in the teachings of Hryhorii Skovoroda and to substantiate its role as a value-based factor in counteracting genocidal practices and the destruction of human dignity in the twentieth and twenty-first centuries. **The object of the study** is genocide as a philosophical-anthropological and ethical-moral phenomenon. **The subject of the study** is love as an ontological, ethical, and existential principle of resistance to dehumanization under conditions of mass violence. **The theoretical and methodological framework** of the study is grounded in philosophical anthropology, ethics of responsibility, hermeneutics, historical-philosophical analysis, as well as interdisciplinary approaches from genocide studies and social psychology (theories of dehumanization and empathy).

Research findings. The article demonstrates that genocide constitutes not only a political and legal crime but also a radical moral rupture made possible by systemic dehumanization of the Other. It is shown that love, understood in a broad philosophical sense – as empathy, solidarity, respect for dignity, and responsibility for the Other – emerges as a key antithesis to genocidal thinking. The heuristic potential of Hryhorii Skovoroda's concept of «triple-solar unity» is revealed as a model of the integrity of being that integrates the human person, society, and the transcendent dimension on the basis of love. The ideas of Oles Berdnyk concerning the spiritual evolution of humanity and love as a cosmic energy of Light capable of resisting historical violence are also analyzed. Within an interdisciplinary context, the views of E. Levinas, V. Frankl, E. Staub, Martin Luther King Jr., and M. Nussbaum are engaged, confirming the role of love and empathy as factors of moral resistance to dehumanization.

Conclusions. It is argued that love, as a philosophical-ethical principle and value imperative, constitutes a necessary condition for the preservation of humanity and for counteracting genocidal tendencies. The concept of «triple-solar unity» may serve as a normative model for moral restoration and the prevention of mass violence in the contemporary world.

Key words: genocide, dehumanization, love, empathy, triple-solar unity, Hryhorii Skovoroda, Oles Berdnyk, philosophical anthropology, ethics of responsibility, humanity.

Дата надходження статті: 31.10.2025

Дата прийняття статті: 18.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025